

PSYCHOLOGY

Бугайцова А. С.¹

Феномен самодостатності: результати контент-аналізу творів

¹ Бугайцова Анастасія Сергіївна, магістр, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

Анотація. У статті викривається проблема неоднозначності дослідження феномену самодостатності. Розглянуто основні підходи вивчення явища в історії філософської та психологічної науки. Особлива увага приділена дослідженню самодостатності за часів розквіту елліністичного філософського пізнання. Автор пропонує дослідження феномена самодостатності через виділення ціннісно-сміслових корелятивів самодостатності. На основі отриманих даних контент-аналізу твору-роздуму респондентів на тему «Хто така самодостатня людина?» виділено еквіваленти, суміжні поняття «самодостатності» та «самодостатньої людини». Кількісний розподіл одиниць аналізу показав виділення рис, характерних самодостатній особистості, а саме: наявність чіткої мети та знання засобів її здобуття, спрямованість на отримання успіху у будь-якій справі, незацікавленість у приєднанні інших людей у свою справу для отримання кращого результату, а також діяльність виключно у межах своїх власних можливостей і сил, здатність до рішучих вчинків та вміння поставити оптимальну лінію поведінки для забезпечення себе необхідним для задоволення власних потреб. У результаті проведеного контент-аналізу було виявлено 19 еквівалентних одиниць, які представляють поняття «самодостатня людина»: характеристика «цілеспрямований», «самостійний, «незалежний», характеристика «здатний забезпечити себе самостійно» «сформована особистість», «має особистісну точку зору, яка відрізняється від поглядів інших», «маючий сформовану життєву позицію», «впевнений, «має особистісні переконання», «має гідне положення в суспільстві», «із почуттям гармонії», «усебічна розвинена особистість, «самосвідомий та «самозакоханий та самоідеалізований», «зрілий-дорослий», «із сильним характером», «наполегливий та завзятий», характеристики «не має потреби в спілкуванні або звертанні за допомогою» та «самотній». Виділено 17 тотожних самодостатності понять, серед яких найбільший вибір респондентів отримали характеристики: впевненість, наполегливість та завзятість. Також окремо стоять: самостійність, незалежність, цілісність та твердість, внутрішня гармонія, рішення проблем власними силами, саморозвиток, самовдосконалення, «досягнення успіху, результатів власними силами», «самореалізація», зрілість та «любов між людиною та життям», боротьба за справедливість, самотність, переконливість та самоідеалізація.

Ключові слова: самодостатність, самодостатня особистість, автаркія, цілеспрямованість особистості, особистісна зрілість

В умовах сучасного розвитку соціуму на тлі суспільно-економічних та духовно-культурних перетворень, проблема самодостатності особистості набуває актуальності та стає об'єктом зростаючого інтересу з боку різних наукових та суспільних сфер. На сьогоднішній день є безперечним фактом те, що життя особистості у суспільстві спирається на певні принципи поведінки, в основі яких лежить біологічна неповторність кожного організму, автентичність, самостійність, незалежність, особистісна свобода. З цього випливає, що кожний член сучасного суспільства має забезпечувати життєдіяльність власними силами, не відмежовуючись від спільноти, але з урахуванням перманентної інтерференції континууму суспільних ситуацій та обставин у схеми власних дій та поведінки. Індивід, хоча й маючи тенденцію до інтегрування до більших частин цілого (суспільства), виступає самостійним конструктом цієї поліфункціональної системи взаємодії з оточуючим середовищем. Тому розглядаючи особистість в соціумі з цього боку, виникає низька важливих питань: 1) чи здібний ін-

дивідум бути резистентним до нав'язування поведінкових стереотипів, забобонів; бути незалежним у вчинках, самостійно приймати рішення та брати відповідальність за будь-що; 2) чи може особистість представляти собою автономну психодинамічну систему, яка може забезпечити себе без залучення зовнішніх джерел різного роду ресурсів.

Таким чином потреба у вивченні даного питання обумовлюється соціальним запитом, вимогами суспільства до індивіда, котрий розглядається в якості частини цілого, функціонуючого та динамічного організму, тобто самого соціуму, який можна розглянути як мікро- та макроструктуру.

Спроби пояснити феномен самодостатності сягають ще часів еллінізму: у давньогрецьких вчених поняття «автаркії» (як вони називали самодостатність) зв'язувалося з самообмеженням. Наприклад, в етиці Антисфена під самодостатністю розуміли стан «відсутності зайвого», у Хрисіппа – це стан «задоволення усім належним». Плотін же вважав за основу самодостатності ві-

дчуженість при самозвеличенні за умов екстазу. Діоген Сінопський зв'язував феномен самодостатності із задоволенням мінімуму потреб. Антична школа стоїків, яка дала філософську тенденцію наполягала на зв'язку самодостатності із безсторонністю.

«Передкласичний» період філософії, представлений Григорієм Пальмою, Максимом Сповідником, Я. Беме, І. Екхартом, Є. Свенденборгом, феномен самодостатності можна бачити як нестале та аморфне, а самодостатним може бути тільки Бог, який є причиною самого себе та все творить через себе. Схоласти філософської епохи Нового часу вважали, що буття як єдина та нескінченна субстанція є природою та Богом, водночас являючись самодостатньою та всеблагою.

Дослідження феномену самодостатності отримує свій новий виток розвитку в Новий час в межах інтуїтивізму (А. Бергсон), філософії життя (В. Дільтей), екзистенціалізму (М. Хайдеггер) та ірраціоналізму (Г. Марсель). Поширення філософсько-містичних вчень, які показали еклектичність поглядів на феномен самодостатності та в основі яких є концепція повноцінної особистості, яка не має потреби в чомусь, а задовольняє себе завдяки проходженню певного стану осяяння, здобуло своє висвітлення у працях таких видатних вчених, як А. Маслоу (1982), Г. Марселя, Д. Фейдімена та Р. Фрейгера (1996), Р. Рорті (1997), К. Ясперса (1991), А. Уотса (1996), К. М. Оуенса (1995), Б. Рассела (1997).

В античні часи самодостатність розмірковувалася як єдність, яка притаманна духу [6; 138], де єдина душа цілісна [6; 137], а сама єдність проста в довершеності простоти [6; 230]. Цей стан відповідає олімпійському спокою та автаркії [4; 12], тобто коли є в душі людини повний спокій, а не тривога [1; 183]. Характеризуючи елліністичні уявлення про даний феномен, треба зазначити, що в філософії тієї епохи самодостатня людина була «без маски, коли вона не намагалася здаватися тою, ким вона не являється насправді [1; 182], а є вільною та незалежною [1; 184]. Самодостатне – це деякий об'єктивний початок, який робить життя людини, яка не має ні в чому потреби, абсолютно щасливою [2; 63]. Такою особистістю є філософ. І тому можна сказати точно, що в Давній Греції був культ філософа, якому приписувалася відчуженість, його душа досягла автаркії [3; 364], а також атраксії [6; 47]. Філософські переконання тісно переплелися із філософським містицизмом, що яскраво представлено у платонізмі та неоплатонізмі.

У наш час можна виділити декілька аспектів та складових елементів самодостатності, можливість діагностики яких забезпечена методично,

як неспецифічним, так і спеціально розробленим інструментарієм. Вивчення та діагностика інших сторін та особливостей самодостатності пов'язані з проблемами пошуку або розробки специфічних та адаптацією неспецифічних методів і методик. На жаль, на сьогоднішній день немає найповнішої діагностичної методики, яка б могла точно підтвердити наявність у людини самодостатності. Але завдяки багатоаспектному розгляду теоретичних матеріалів, з'явилася можливість дослідити певні аспекти самодостатності: емоційну зрілість особистості, залежність – незалежність, особистісні прагнення, життєстійкість людини, смисложиттєві орієнтації, самоєфективність.

У зв'язку з цим, нами було обрано неспецифічний вид дослідження самодостатності – опитування у вигляді відповіді на питання твору «Хто така самодостатня людина?». Дослідження проводилось на базі ПНПУ імені К. Д. Ушинського серед студентів II, V, VI курсів Інституту Мов Світу, віком від 18 до 22 років.

Метою цього дослідження було виявлення певних семантичних особливостей лексичних одиниць, які, на думку респондентів, могли б бути еквівалентами понять «самодостатність» та «самодостатня людина». Зазначимо, що студенти мали змогу надати необмежену кількість дефініцій на одне й те ж саме поняття. Одиницями контент – аналізу явилися прикметники або іменники, які семантично виражали певний стан, процес або особистісну властивість, що могли описати самодостатню людину.

Для інтерпретації результатів було побудовано узагальнюючі таблиці (див. Табл. 1, Табл. 2), які кількісно зображують вибори респондентів.

У результаті проведеного контент-аналізу було виділено 19 еквівалентних одиниць, які так чи інакше виражають поняття «самодостатня людина». Виявлено, що найбільш використаним у творах еквівалентом є «цілеспрямований», який обрало більше половини досліджуваних – 62,5 %. Далі еквівалент «самостійний» виокремили 58,3 % вибірки, «незалежний» обрало 54,16%. Наближується до них характеристика «здатний забезпечити себе самостійно» – 50 %.

Як бачимо з таблиці, по 37,5 % здобули категорії «сформована особистість», «має особистісну точку зору, яка відрізняється від поглядів інших»; 33,3 % отримали «маючий сформовану життєву позицію», «впевнений»; 29,16 % – «має особистісні переконання», «має гідне положення в суспільстві», «із почуттям гармонії», «усебічна розвинена особистість». Поняття «самосвідомий» та «самозакоханий та самоідеалізований» обрало 25 % респондентів; 20,83 % – відводиться поняттям «зрілий-дорослий», «із сильним харак-

тером», «наполегливий та завзятий». Найменший вибір закріпився за характеристиками «не має потреби в спілкуванні або звертанні за допомогою» та «самотній» – по 8,3 %.

Таблиця 1

Кількісний аналіз понять тотожних «самодостатньої людини»

№	Ототожнюване поняття	N	X
1.	A	13	54,16
2.	B	14	58,3
3.	C	15	62,5
4.	D	5	20,83
5.	E	8	33,3
6.	F	8	33,3
7.	G	12	50
8.	H	7	29,16
9.	I	9	37,5
10.	J	7	29,16
11.	K	9	37,5
12.	L	7	29,16
13.	M	7	29,16
14.	O	6	25
15.	P	5	20,83
16.	Q	5	20,83
17.	R	2	8,3
18.	S	6	25
19.	T	2	8,3

Примітка:

N – кількість виборів респондентів;
 X – процентний вираз;
 A – незалежний;
 B – самостійний;
 C – цілеспрямований;
 D – зрілий - дорослий;
 E – маючий сформовану сталу життєву позицію;
 F – впевнений;
 G – здатний забезпечити себе самостійно;
 H – має особистісні переконання;
 I – сформована особистість;
 J – має гідне положення в суспільстві;
 K – має особистісну точку зору, яка відрізняється від поглядів інших;
 L – із почуттям гармонії;
 M – усебічно розвинута особистість;
 O – самосвідомий;
 P – із сильним характером;
 Q – наполегливий та завзятий;
 R – не має потреби в спілкуванні або звертанні за допомогою;
 S – самозакоханий та самоідеалізований;
 T – самотній.

Кількісна обробка контент вказує на суперечливість поняття «самодостатньої людини», про що свідчить велика кількість еквівалентних характеристик – 19 категорій. Цікавим є той факт, що респонденти чітко формулювали свої характеристики у творах, не маючи цілі заздалегідь

домовитися надати ідентичні еквівалентні одиниці. Це свідчить про схожість думок щодо визначення поняття «самодостатньої людини» та уявлень, про її характерні риси.

Таблиця 2

Кількісний аналіз понять тотожних «самодостатності»

№	Ототожнюване поняття	N	X
1.	A ₁	10	41,6
2.	B ₁	11	45,83
3.	C ₁	7	29,16
4.	D ₁	6	25
5.	E ₁	8	33,3
6.	F ₁	5	20,83
7.	G ₁	4	8,3
8.	H ₁	8	33,3
9.	I ₁	7	29,16
10.	J ₁	6	25
11.	K ₁	2	8,3
12.	L ₁	7	29,16
13.	M ₁	15	62,5
14.	O ₁	14	58,3
15.	P ₁	4	16,6
16.	Q ₁	3	12,5
17.	R ₁	5	20,83

Примітка:

N – кількість виборів респондентів;
 X – процентний вираз;
 A₁ – незалежність;
 B₁ – самостійність;
 C₁ – рішення проблем власними силами;
 D₁ – досягнення успіху, результатів власними силами;
 E₁ – цілісність та твердість особистості;
 F₁ – зрілість;
 G₁ – переконливість;
 H₁ – внутрішня гармонія;
 I₁ – саморозвиток;
 J₁ – самореалізація;
 K₁ – самоідеалізація;
 L₁ – самовдосконалення;
 M₁ – впевненість;
 O₁ – наполегливість та завзятість;
 P₁ – боротьба за справедливість;
 Q₁ – самотність;
 R₁ – «любов між людиною та життям».

Таким чином, найбільш використовувани одиниці для позначення «самодостатньої людини» стали риси «цілеспрямований», «самостійний» та «незалежний», «здатний забезпечити себе». Найменшим вибором характеризуються категорії «не має потреби в спілкуванні або звертанні за допомогою» та «самотній» – 8,3 %.

Подібний кількісний розподіл одиниць аналізу говорить про виділення певних рис, характерних самодостатній особистості, а саме: наявність

чіткої мети та знання засобів їхнього здобуття, спрямованість на отримання успіху у будь-якій справі, незацікавленість у приєднанні інших людей у свою справу для отримання кращого результату, а також діяльність виключно у межах своїх власних можливостей і сил, здатність до рішучих вчинків та вміння поставити оптимальну лінію поведінки для забезпечення себе необхідним для задоволення власних потреб.

Контент-аналіз поняття «самодостатності», яке було виділено окремою категорією у творах-роздумах респондентів виявила ряд особливостей. По-перше, треба зазначити, що в цьому випадку було виокремлено 17 тотожних понять, які могли виступити еквівалентом дефініції самодостатності. По-друге, необхідно звернути увагу на те, що лише в декількох випадках трактування поняття перекликається з тлумаченням «самодостатня людина». До таких співпадінь відносяться, наприклад, гармонія як стан та володіння внутрішньою заспокоєністю, зрілість та дорослість – зрілий та дорослий, розвинута самосвідомість – самосвідомий, самотність – самотній, самоідеалізація – самоідеалізований.

Найбільший вибір респондентів отримали наступні характеристики: впевненість обрало 62,5 % від усієї вибірки, наполегливість та завзятість – 58,3 %. Цікавим є той факт, що лише на 3 місці за кількістю виборів є самостійність – 45,83 %, незалежності – 41,6 %, цілісності та твердості й внутрішня гармонія здобули по 33,3 %.

Меншу кількість виборів отримали дефініції «рішення проблем власними силами», «саморозвиток», «самовдосконалення» – 29,16 %. 25 % у поняттях «досягнення успіху, результатів власними силами», «самореалізація», а 20,83 % закріпилися за зрілістю та «любов'ю між людиною та життям». Дещо менший вибір становить боротьба за справедливість – 16,6 % та самотність – 12,15. Найменше виборів отримали переконливість та самоідеалізація – 8,3%.

Таким чином, можна підсумувати, що у результаті проведеного контент-аналізу виділено 19 еквівалентних одиниць, які представляють поняття «самодостатня людина»: характеристика «цілеспрямований» – 62,5 %; «самостійний» – 58,3 % вибірки, «незалежний» обрало 54,16%; характеристика «здатний забезпечити себе самостійно» – 50 %; по 37,5 % здобули категорії «сформована особистість», «має особистісну точку зору, яка відрізняється від поглядів інших»; 33,3 % отримали «маючий сформовану життєву позицію», «впевнений»; 29,16 % – «має особистісні переконання», «має гідне положення в суспільстві», «із почуттям гармонії», «усебічна розвинена особистість». Поняття «самосвідомий» та «самозакоханий та самоідеалізований» обрало 25

% респондентів; 20,83 % – відводиться поняттям «зрілий-дорослий», «із сильним характером», «наполегливий та завзятий; характеристики «не має потреби в спілкуванні або звертанні за допомогою» та «самотній» – по 8,3 %. Разом з тим виявлено 17 тотожних самодостатності понять, які могли виступити еквівалентом дефініції. Найбільший вибір респондентів отримали наступні характеристики: впевненість обрало 62,5 % від усієї вибірки, наполегливість та завзятість – 58,3 %; самостійність – 45,83 %, незалежності – 41,6 %, цілісності та твердості й внутрішня гармонія здобули по 33,3 %; «рішення проблем власними силами», «саморозвиток», «самовдосконалення» – 29,16 %; 25 % у поняттях «досягнення успіху, результатів власними силами», «самореалізація», а 20,83 % закріпилися за зрілістю та «любов'ю між людиною та життям»; боротьба за справедливість – 16,6 % та самотність – 12,15; переконливість та самоідеалізація – по 8,3 %.

Контент-аналіз поняття «самодостатність» дає нові ідеї для розроблення понятійного апарату даного феномену. Виходячи з результатів отриманих емпіричних даних, стає зрозумілою та очевидною різниця між обраними категоріями еквівалентних понять. Можна сказати, що якщо на першому етапі контент-аналізу самодостатня людина розглядалася у першу чергу як цілеспрямована, самостійна, незалежна, то у другому етапі пріоритетними рисами-еквівалентами самодостатності виступають впевненість, наполегливість та завзятість, потім самостійність та незалежність. Ми вбачаємо у такому розташуванні понять не протиріччя, а можна сказати парадокс, оскільки це ставить під сумнів застосування традиційної дефініції самодостатності, прийнятої ще за часів античного елінізму, а саме розуміння самодостатності як стану безпристрасного, байдужого відношення до власних потреб, незацікавленості та відчуженості від зовнішнього світу та стану константного спокою, у чому і вбачалася гармонія.

Якщо ж придивитися до даного ланцюгу еквівалентів, можна побачити, що респонденти ставлять дуже високо ті якості особистості, які сприяють досягненню успіху, самостійного прийняття рішень, здійснення діяльності власними силами без втручання ззовні, здатність забезпечити себе усім необхідним, наявність незалежної особистої точки зору. Тобто таким чином підкреслюється тенденція сучасного розвитку особистості у соціумі – людина самодостатня тоді, коли вона у соціально обумовлених обставинах діє незалежно від суспільних нав'язаних моделей поведінки та прийняття важливих рішень. Усе це свідчить про велику різницю між сприйняттям

самодостатності в античні часи та у наш час, коли людина має бути спрямованою на успіх та бути активним членом спільноти, в умовах якої вона самореалізується.

Підсумовуючи основні теорії самодостатності зі стародавніх першоджерел, важливо відмітити, що давньогрецькі філософи вважали за найкраще стан відказу від бурхливих спрямувань душі, різних станів, які б призвели до гармонічного дисбалансу, певного роду аскези. Самодостатність була тим, що єднало різні сторони душі. У такому разі сучасне уявлення про самодостат-

ність є докорінно трансформованим у порівнянні зі стародавнім. І у самодостатності бачиться не самотність, відчуженість, а на перший план виходить впевненість, наполегливість, завзятість у досягненні успіху діяльності.

Таким чином, напрашується висновок про те, що самодостатність як стан та самодостатність як описова характеристика особистості мають різні боки тлумачення, що робить помітним відмінність сучасного розуміння феномену від античного уявлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія кинізму. Антисфен, Диоген, Кратет, Керкид, Дион / [антологія / сост. Нахов І. М.] – М.: Наука, 1984. – 400 с.
2. Аристотель. Сочинення: в 4 т. / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
3. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Поздний эллинизм / Алексей Федорович Лосев. – М.: Искусство, 1980. – 766 с.
4. Ницше Ф. Литературные памятники. Сочинения в 2 т. / Фридрих Ницше. – М.: Мысль, 1990 – Т. 1. – 829 с.
5. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / [Ин-т философии РАН; Нац. обществ.- науч. фонд; под ред. В.С. Степина] – М.: Мысль, 2000 – 2001. – Т. 1. – 721 с.
6. Плотин. Эннеады / Плотин. – Киев: УЦИММ-ПРЕСС – ИСА, 1996. – 236 с.

Bugaitsova A. Phenomenon of self-sufficiency: results of content-analysis of compositions

Abstract. The article discloses the problem of the interpretive ambiguity of self-sufficiency. The main approaches to studying of the phenomenon in history of philosophy and psychology are given. The research of self-sufficiency in the golden age of Hellenistic philosophical cognition is especially emphasized. The author offers the studying of the phenomenon by means of allotment of value notional correlates. Given results of compositions on the topic “What is a self-sufficient person” made possible delineation of adjacent with “self-sufficiency” and “self-sufficient person” notions. Qualitative analysis of the units established allocation of certain traits of a self-sufficient person, e.g.: availability of a definite aim, knowledge of the ways for achieving the goal, directivity for success in every activity, absence of interest in integration with other people for personal affair for better result, activity solely in the limits of personal possibilities and forces, capability for determined actions and skill to set the optimum line of behavior to provide oneself with all necessary things in order to satisfy the wants. Given analysis of the compositions presents 19 equivalent units for “a self-sufficient person”: “purposeful”, “self-supporting”, “independent”, “capable to provide independently oneself”, “generated person” and “having dissimilar personal opinion”, “having formed life position (principles)”, “confident”, “having personal beliefs”, “having decent status in society”, “with the sense of harmony”, “fully developed personality”, “with self-consciousness”, “narcissistic and self-idealized”, “mature, adult”, “with strong character”, “persistent and confirmed”, “without necessity of communication and asking help” and “alone”. “Self-sufficiency” is presented by: “confidence”, “vigour”, “self-supporting”, “integrity and firmness” and “inner harmony”, “personal decisions by one’s forces”, “self-development”, “self-perfection”, “achievement of success by one’s means”, “self-fulfilling”, “maturity” and “love between a person and life”, “struggle for justice” and “loneliness”, “cogency” and “self-idealization”.

Keywords: self-sufficiency, self-sufficient person, autarchy, personal purposefulness, personal maturity

Бугайцова А.С. Феномен самодостаточности: результаты контент-анализа сочинений

Аннотация. В статье раскрывается проблема неоднозначности исследования феномена самодостаточности. Рассмотрены основные подходы к изучению явления в истории философской и психологической науки. Особенное внимание уделено исследованию самодостаточности во времена расцвета эллинистического философского познания. Автор предлагает исследование феномена самодостаточности посредством выделения ценностно-смысловых коррелятов самодостаточности. На основе полученных данных контент-анализа сочинений-раздумий респондентов по теме «Что такое самодостаточная личность?» выделены эквиваленты, смежные понятия «самодостаточности» и «самодостаточной личности». Количественное распределение единиц анализа показало выделение черт, характерных самодостаточному человеку, а именно: наличие четкой цели и знания способов ее достижения, направленность на получение успеха в любом деле, незаинтересованность в присоединении других людей ради получения лучшего результата в личном деле, а так же деятельность исключительно в рамках своих личных возможностей и сил, способность к решительным действиям и умение поставить оптимальную линию поведения для обеспечения себя необходимым для удовлетворения собственных потребностей. В результате проведенного исследования контент-анализа было выявлено 19 эквивалентных единиц, которые представляют понятие «самодостаточный человек»: характеристика «целенаправленный», «самостоятельный», «независимый», характеристика «способный обеспечить себя самостоятельно», «сформированная

Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. 2013, Vol. 7.

личность», «имеет личную точку зрения, отличающуюся от взглядов других», «имеющий сформированную жизненную позицию», «уверенный, «имеет собственные убеждения», «имеет достойное положение в обществе», «с чувством гармонии», «всесторонне развитая личность», «сознательный» и «самовлюбленный и самоидеализированный», «зрелый-взрослый», «с сильным характером», «напористый и завзятый», характеристики «не имеет потребности в общении или обращении за помощью» и «одинокий». Выделено 17 тождественных самодостаточности понятий, среди которых наибольший выбор респондентов получили характеристики: уверенность, напористость и настойчивость. Отдельно взяты категории: самостоятельность, независимость, целостность и твердость, а также внутренняя гармония, решение проблем собственными силами, саморазвитие, самосовершенствование, достижение успеха, результатов собственными силами, самореализация, зрелость, «любовь между человеком и жизнью», «борьба за справедливость», одиночество, убедительность и самоидеализация.

Ключевые слова: самодостаточность, самодостаточная личность, автаркия, целенаправленность личности, независимость, самоэффективность, личностная зрелость.